

**Монгол -Турк, Турк -Монгол
толь бичгийн тухай**

Явуз КАРТАЛЛЫ- ОГЛУ (Турк)

Аливаа хэлний харьцуулсан судалгаа хийхэд сайн толь бичиг зайлшгүй шаардлагатай байдаг. Гарал үүсэл нэг, төрөл хэл болохын хувьд турк монгол хэлний толь чухал ач холбогдолтойг тэмдэглэх нь зүйтэй. Турк улсад Монгол Турк болон Турк Монгол хэлний толь өнөөг хүртэл гараагүй билээ. Харин Монгол улсад ийм толь зохиогдсон нь сайшаалтай. Уг тольд зарим үгийн утгыг зөв оноогоогүй, цөөн үгтэй зэрэг дутагдлыг дурдаж болох боловч анхны толь бичиг тул чухал ач холбогдолтой юм.

Эл өгүүлэлд хэлшинжээчийн хувьд толь бичигт гарсан зарим алдааны талаар өгүүлэхийг хичээв.

Энэ толь "Монгол-Турк", "Турк-Монгол" гэсэн хоёр хэсгээс бүрдэнэ. Уг толийн "Турк Монгол" хэсгийн талаар өмнө нь Бүлэнт ГҮЛ бичсэн тул энэ удаад зөвхөн "Монгол Турк" хэсгийн зарим алдаа ташаарлын талаар дурдъя. Толь бичгийн "Монгол Турк" хэсгийг Ц.Сувд, Ерол Чалыкоглу болон Фатих Баш нар зохиожээ. Толь нийдээ 120 хуудастай юм. Хоёрдугаар хэсгийг Ариунтуяа, Фатих Баш нар зохиосон ба нийтдээ 141 хуудсанаас бүрдэж байна. Толь бичигт Монгол улсын нийслэлийг "Ulan Bator", "Улаанбаатар" гэсэн хэлбэрээр бичжээ. Биднийхээр, уул үгийг турк хэлнээ "Ulanbatur" гэж буулгавал зохилтой санагдана.

Толийн хэсэг тус бүрийн өмнөх үг нь дан ганц монгол хэлээр бичигджээ. Ядаж "Турк- Монгол" хэсгийн өмнөх үгийг турк хэлээр бичих хэрэгтэй байсан болов уу. Учир нь, монгол хэл мэдэхгүй хүн уг толийг хэрхэн ашиглах зааврыг мэдэхийн тулд өмнөх үгийг харах нь мэдээж.

Толь бичгийн алдаа доорхи мэт болно. Үүнд:

1. Нэгэн зүйл, толь бичигт оноосон нэрээс бусад үгийг жижиг үсгээр бичдэг дүрэмтэй. Энэ тольд бүх үгийг томоор бичжээ. Жишээ нь: "Аагим: Sıcak" гэж бичсэн нь буруу юм. Үүнийг "аагим sıcak" гэж бичих ёстой.

2. Нэгэн зүйл, Монгол үгийн утгыг оноохдоо турк үгийн утгыг сайн мэдээгүйн улмаас гаргасан алдаа байна. "Монгол-Турк" хэсгийн 2-р нүүрт "авианзүй: Fanatik ses bilimi" гэсэн тайлбар байна. fanatik гэхүл хэт шүтлэгтэн хэмээсэн утгатай билээ. Шүтэн бишрэгчийн авианзүй гэж турк хүн ойлгохоор болжээ. Авианзүйн бишрэгч, шүтэгч байж таарахгүй. Авианзүй (phonetic, phonetics) турк хэлээр "fonetik, ses bilimi" гэж орчуулах нь зүйтэй. Мөн 2-р нүүрт "гарын авлага: Okuma kuralı, el kitabı, klavuz kitap" гэсэн зүйл байна. Энд турк хэлний уугуул "klavuz" хэмээх үгийг харь хэлний үг мэт санагдахаар бичжээ. 8-р нүүрт "арьс элдэх: deri dabaklamak" хэмээх зүйл байна. Үүнийг туркээр "tabaklamak" гэвэл зохино. 50-р нүүрт "Өвгөн: İhtiyaç" гэснийг туркээр "ihtiyar" гэвэл зөв болно. 62-р нүүрт "Сарг: Basket" хэмээн орчуулжээ. "Basket" нь харь хэлнээс авсан үг бөгөөд утгын сонголтыг буруу хийжээ. Энэ үгийг туркээр "sepet" гэж болно.

3. Нэгэн зүйл, үгсийн аймгийн хувьд нэр ба үйл үндсийн ялгааг гаргаж өгөөгүйгээс нилээд алдаа гарчээ. Турк хэлний үйлт нэрийн гол онцлог бол "-mak, -mek" дагавар авдаг. Энэ нь монгол хэлний үйлт нэрийн "-х" нөхцөлтэй тохирох юм. Хэрэв үүнийг залруулахгүй бол үйлт нэр нь үйл үг ч гэж, нэр үг ч гэж ойлгохоор байна. Толь бичгийг бэлтгэгчид үүнийг үл ойшоон утгын ихээхэн ялгааг хайхарсангүй ажээ. Толь бичгийн алдааг доорхи мэтээр залруулж болох юм.

I. Нэр үгийг үйл үг мэтээр андуурсан нь:

ТАШААРАЛ	ЗАЛРУУЛГА
тал.4 "Ажиллагаа : Çalışmak"	"ажиллагаа çalışma"
тал.6 "Амьсгал : Nefes almak"	"амьсгал nefes alma"
тал.6 "Бэлтгэл анги : Hazırlanmak"	"бэлтгэл анги hazırlık sınıfı"
тал.52 "Нөөц : Depolamak, stok etmek"	"нөөц depo, stok"
тал.54 "Нэвт : İçerisini görmek"	"нэвт iş; tamamen"
тал.54 "Нэхмэл : Dokuma, örmek"	"нэхмэл dokuma, örme"
тал.55 "Нэхэмжлэг : Talep etmek, istemek"	"нэхэмжлэг talep etme, isteme"
тал.87 "Хавх : Tuzak kurmak"	"хавх tuzak"
тал.101 "Хэвшил : Adetli olmak"	"хэвшил уарı, gelenek"
тал.102 "Хээлтүүлэг : Çiftleşmek"	"хээлтүүлэг çiftleşme"

II. Үйл үгийг нэр үг мэтээр андуурсан нь:

ТАШААРАЛ	ЗАЛРУУЛГА
тал.5 "Алдагдах : Kayıp"	"алдагдах kaybolmak"
тал.5 "Алиалах : Komedyenlik"	"алиалах güldürerek eğlendirmek"
тал.6 "Анагаах : İyileşmek, tedavi"	"анагаах tedavi etmek"
тал.10 "Бааги/х : Duman çıkması"	"бааги/х duman çıkmak, tütmek"
тал.13 "Бахарха/х : Güven, iftihar"	"бахарха/х iftihar etmek"
тал.19 "Бэлэглэ/х : Hediye etme"	"бэлэглэ/х hediye etmek"
тал.21 "Галзуура/х : Akıl hastası olma, delirme"	"галзуура/х delirmek"

тал.23 "Гутра/х : Mutsuz"	"гутра/х mutsuz olmak"
тал.24 "Гэрээлэх : Vasiyetname"	"гэрээлэх vasiyet etmek"
тал.26 "Дайсагна/х : Dünya"	"дайсагна/х düşman olmak"
тал.27 "Доошло/х : Aşağı doğru"	"доошло/х aşağı inmek"
тал.37 "Зарцуула/х : Bölümleştirme, ayırma"	"зарцуула/х kullanmak, harcamak"
тал.38 "Зовоо/х : Kaygılı, tasalı, düştünceli"	"зовоо/х acı çektirmek"
тал.43 "Зэрэгцэх : Bir arada"	"зэрэгцэх eşit olmak"
тал.44 "Итгэмжлэх : İtimat"	"итгэмжлэх itimat etmek, güvenmek"
тал.45 "Колоничло/х : Sömürgeci"	"колоничло/х sömürge haline getirmek"
тал.52 "Нөхөрлө/х : Arkadaşlık"	"нөхөрлө/х arkadaşlık etmek"
тал.54 "Нэмэх : Artı, toplama"	"нэмэх toplamak"
тал.65 "Сонирхо/х : İlgi, alaka"	"сонирхо/х ilgilenmek"
тал.65 "Сонирхуула/х : Merak"	"сонирхуула/х ilgili olmak, merak duymak"
тал.74 "Тура/х : Şişmanlama"	"тура/х zayıflamak"
тал.75 "Тусгаарлагда/х Багьмсизлашма"	"тусгаарлагда/х bağımsızlaşmak"
тал.79 "Угсра/х : Birleştirme"	"угсра/х birleştirmek"
тал.79 "Уйда/х : Can sıkıntısı"	"уйда/х canı sıkılmak"
тал.81 "Урдьчила/х Önceden müdahale"	"урдьчила/х tedbir almak"
тал.82 "Уцаарла/х : Darılmak, kızmak, sinirli"	"уцаарла/х sinirlenmek"
тал.89 "Халхла/х : Göstermemek, engel"	"халхла/х engel olmak"
тал.91 "Харьцуула/х : Karşılaştırma"	"харьцуула/х karşılaştırmak"
тал.91 "Хатга/х : Bıçaklamak, bıçak yarası"	"хатга/х bıçaklamak"
тал.92 "Хаялца/х : Müzayede ile satış"	"хаялца/х açık artırmaya çıkarmak"
тал.94 "Хорогдуула/х : Kısaltma"	"хорогдуула/х azaltmak, küçültmek"
тал.101 "Хэвши/х : örf, adet geleneksel olmak"	"хэвши/х âdet hâline gelmek,
тал.103 "Хяналт тави/х : Deneme, kontrol"	"хяналт тави/х denemek"
тал.105 "Цуглуула/х : Toplamak, "kolleksiyon"	"цуглуула/х kolleksiyon yapmak"
тал.107 "Чиглүүлэх : Yönelme"	"чиглүүлэх yönelmek"
тал.110 "Шилжи/х : Değiştirme, taşıma"	"шилжи/х değiştirmek, taşımak"
тал.111 "Шинжлэх : Araştırma bilimi"	"шинжлэх 1.araştırmak 2/denemek"
тал.111 "Шинэчлэх : yenilemek, reform уармак"	"шинэчлэх yenilemek, reform"
тал.114 "Элдэх tabaklama"	"элдэх tabaklamak"
тал.115 "Эмгэнэх : Taziye, başsağlığı"	"эмгэнэх başsağlığı dilemek"
тал.119 "Ярилца/х : Konuşma"	"ярилца/х konuşmak"

4. Нэгэн зүйл, үйл үндсийн дараа орох хэвийн нөхцлийн утгыг харгалзаагүй алдаа байна. Үүнийг доорхи мэт залруулах боломжтой.

ТАШААРАЛ

ЗАЛРУУЛГА

тал.7	"Арвижи/х : Çoğaltmak"	"арвижи/х çoğalmak"
тал.17	"Буцаа/х : Dönmek, geri gelmek"	"буцаа/х döndürmek"
тал.18	"Бүртгэ/х : Kaydettirmek"	"бүртгэ/х kaydetmek"
тал.38	"Зогсоо/х : Durmak"	"зогсоо/х durdurmak"
тал.39	"Зоригжуула/х : cesaretlenmek"	"зоригжуула/х cesaretlendirmek"
тал.66	"Суна/х : Uzatmak"	"суна/х uzamak"
тал.67	"Суурьши/х : Yerleştirmek"	"суурьши/х yerleşmek"
тал.67	"Суутга/х : Elden düşürmek"	"суутга/х kesinti yapılmak, azaltılmak"
тал.72	"Томилогдо/х : Tayin etmek"	"томилогдо/х tayin edilmek"
тал.74	"Туйлда/х : Bitkinlik, yormak"	"туйлда/х yorulmak"
тал.84	"Үзүүрлэ/х : Sivrilmek"	"үзүүрлэ/х sivirtmek"
тал.85	"Үйрэ/х : Dağılmak"	"үйрэ/х dağıtmak"
тал.92	"Хаягда/х : Artmak"	"хаягда/х 1.atılmak 2.bırakılmak"
тал.94	"Хоро/х : Azaltmak"	"хоро/х azalmak"
тал.94	"Хоригдо/х : Mahkum olmak"	"хоригдо/х mahkum edilmek"
тал.94	"Хорогдуула/х : Kısaltma."	"хорогдуула/х azaltmak, küçültmek"
	azalma, küçülmek"	
тал.96	"Хөөгдө/х : Kovmak"	"хөөгдө/х kovulmak"
тал.97	"Хуваарилагда/х : Pay etmek"	"хуваарилагда/х pay edilmek"
тал.101	"Хэлэлцүүлэ/х : Görüşmek"	"хэлэлцүүлэ/х görüştürmek"
тал.102	"Хэрэглэгдэ/х : Kullanmak, yararlanmak"	"хэрэглэгдэ/х kullanılmak, yararlanılmak"
тал.103	"Хязгаарлагда/х : Sınırlandırmak"	"хязгаарлагда/х sınırlanmak"

5. Нэгэн зүйл, цагаан толгойн дэс дарааллыг баримтлахдаа алдсан байна. Үүнийг дараахи жишээгээр үзүүлж болно.

тал.4	Айдас, Азарга, Айл
тал.6	Амсах, Амсар
тал.6	Амьсгалах, Амьсгал
тал.8	Ахих, Ахиулах
тал.10	Баагих, Баавгай
тал.11	Балчир, Балмад
тал.29	Дурсах, Дурсгал
тал.34	Жигнэх, Жигнүүр
тал.45	Ишлэх, Ишлэл
тал.51	Найруулах, Найруулга, Найруулал
тал.52	Ноднин, ... Ногдох
тал.108	Чөлөөлөгч, Чөлөөлөгдөх
тал.109	Шавхруу, шавхах
тал.112	Шунахай, Шунах
тал.119	Ятгах, Ятгалга

6. Нэгэн зүйл, турк хэлний үгийн үндсэн утгыг мэдэхгүйгээс "шинэ үг" зохиожээ. Үүнийг доорхи мэт залруулж болно.

ТАШААРАЛ

ЗАЛРУУЛГА

тал.81 "Устга/х : Nesli tüketmek"	"устга/х neslini tüketmek, yok etmek"
тал.85 "Үнэлэлт : Fiyatlama"	"үнэлэлт değer biçme"
тал.85 "Үнэлэ/х : Fiyatlamak. değerlendirmek"	"үнэлэ/х değer biçmek"
тал.86 "бичиг үсэг : Yazı harfi"	"бичиг үсэг okuma yazma, parça"
тал.87 "түлээ хагала/х : Ağaç kırmak"	"түлээ хагала/х dal kırmak, ağaç kesmek"
тал.93 "Хоньчин : Koyuncu"	"хоньчин çoban"
тал.97 "мод хугала/х : Ağaç kırmak"	"мод хугала/х ağaç devirmek"
тал.98 "тариа хураалт : Toplama. temizlik yapma"	"тариа хураалт ürün alma"
тал.100 "хөхүүл хүүхэд : Süt çocuğu"	"хөхүүл хүүхэд bebek, süt emen çocuk"
тал.100 "сургуулийн хүүхэд : Okul çocuğu"	"сургуулийн хүүхэд öğrenci"
тал.102 "хэрэг боло/х : İhtiyaç olmak"	"хэрэг боло/х ihtiyaç duyulmak"
тал.102 "Хэцүү : Ağız, etin"	"хэцүү zor, çetin"
тал.103 "Хялар : Göz bozukluk"	"хялар gözü bozuk"
тал.103 "Цаана : daha uzak, daha uzakta"	"цаана öte"
тал.104 "цагаан идээ : beyaz yiyecekler"	"цагаан идээ süt ve süt ürünleri"
тал.104 "Цагаан Сар : Beyaz ay " bayramı"	"Цагаан Сар Moğolların baharın gelişini kutladıkları Milli Bayramı"
тал.106 "бичгийн цүнх : Yazı çantası"	"бичгийн цүнх evrak çantası"
тал.106 "Цэнэглэ/х : Şarz yapmak"	"цэнэглэ/х şarz etmek"
тал.108 "чөлөөтэй цаг : İzinli saat"	"чөлөөтэй цаг boş zaman, dinlenme vakti"
тал.109 "Шава/х : Sıvı yapmak"	"шава/х sıva yapmak"
тал.110 "зуу шахам : Yaklaşık"	"зуу шахам yüz civarında"
тал.110 "Шивэртэ/х : Ayağı bulmak"	"шивэртэ/х ayağı kokmak"
тал.110 "Шиллэ/х : Camlamak"	"шиллэ/х cam takmak, camla kaplamak"

7. Нэгэн зүйл, онцлох үгийг тэмдэглэх аргачлалыг нэг мөр болгоогүйгээс гаргасан алдаа нь дараахи мэт:

тал.8	Атар, Ачаар
тал.28	Дотор
тал.31	Дэмжих
тал.35	Загвар
тал.40	Зурагчин
тал.54	Нэрт

8. Нэгэн зүйл, зарим үгийн язгуурыг орхин үүсмэл үндсийг нь оруулжээ.

үүсмэл үндэс байна	язгуур байхгүй	
тал.3	Адтай	ад
тал.90	Хараал	хараах
тал.94	Хоршоо	хорших
тал.96	Хөнөөл	хөнөөх
тал.102	Хэрэгжүүлэх	хэрэгжих
тал.102	Хэрэгсэл	хэрэгсэх
тал.107	Чанаржуулах	чанаржих
тал.111	Шинжилгээ	шинжих

9. Нэгэн зүйл, 120-р нүүрт монгол хэлний тооны нэрийг зөв бичсэн боловч түрэг хэлний харгалзах үгийг бичихдээ зөвбичихзүйн дүрмийг зөрчсөн байна. Турк хэлнээ хоёр болон түүнээс дээш оронтой тооны нэрийг бичихдээ монгол хэлний адил тус тусад нь бичдэг.

ТАШААРАЛ ЗАЛРУУЛГА

арван хоёр	oniki	on iki
арван гурав	onüç	on üç
зуун арав	yüzon	yüz on
хоёр зуу	ikiyüz	iki yüz
гурван зуу	üçyüz	üç yüz
арван мянга	onbin	on bin
хорин мянга	yirmibin	yirmi bin

10. Нэгэн зүйл, бусад алдааг доорхи мэт засаж болох юм.

ТАШААРАЛ

ЗАЛРУУЛГА

тал.2	"Аварга : Şampiyon"	"аварга 1.dev, büyük 2.şampiyon"
тал.4	"Айлчлал : Misafir, ziyaretçi"	"айлчлал ziyaret"
тал.4	"Аймшигт : Tehlike, korku"	"аймшигт tehlikeli, korkunç"
тал.5	"Алдагдал : Hatalı"	"алдагдал hasar, zarar"
тал.6	"амины мал: Özel hayvan, şahsi"	"амины мал birsine ait hayvan"
тал.12	"цаг баримтла/х : Vaktinde zamanında"	"цаг баримтла/х vaktinde bir yerde olmak"
тал.14	"Битгий : Olumsuzluk eki"	"битгий olumsuzluk anlamı veren kelime"
тал.26	"дэлгүүрээр дайра/х : Mökiağazaya uğramak"	"дэлгүүрээр дайра/х mağazaya uğramak"
тал.37	"Заншил : Adet, tane"	"заншил âdet, gelenek"
тал.40	"Зурагчин : Resimci"	"зурагчин fotoğraf çeken, fotoğrafçı"
тал.40	"Зураач : Ressamlık"	"зураач ressam"
тал.41	"Зуур : Değerli, kıymetli"	"зуур 1.an,zaman 2.yol"
тал.42	"Зэмлэл : Sistem"	"зэмлэл sitem"
тал.43	"Зэхэ/х : Hazır yapmak"	"зэхэ/х hazırlık yapmak"

тал.44 "Илтгэ/х : Açığa çıkarmak"	"илтгэ/х rapor yazmak"
тал.44 "Ир : Ağzi, ucu"	"ир аğıз, уц"
тал.44 "Ирүүлэ/х: Geldirmek, getirmek"	"ирүүлэ/х getirtmek, çağirtmak"
тал.54 "Нэрмэл :Damıtım"	"нэрмэл damıtılmıř"
тал.84 "Үзэгдэл : Olay, hadisi"	"үзэгдэл olay, hadise"
тал.86 "Үрэгдүүлэ/х : Kaybetmek, yok etmek"	"үрэгдүүлэ/х 1. savurmak 2. kaybetmek"
тал.86 "Үүр : Şafak"	"үүр 1.şafak 2.yuva"
тал.87 "Хавь : Oralarda"	"хавь çevre, civar"
тал.88 "Хазгай : Dik"	"хазгай eğimli, eğri, dik"
тал.89 "Халда/х: Hakına tecavüz etmek"	"халда/х 1.bulařmak 2.hakkını yemek"
тал.91 "Харь : Uzak, irak"	"харь 1.yabancı 2.uzak"
тал.92 "Ховхло/х : Kazımak"	"ховхло/х soymak"
тал.100 "гар хүрэ/х: Dokunmak, deymek"	"гар хүрэ/х dokunmak, deęmek"
тал.101 "хүч орох : Güç geldi"	"хүч орох güç gelmek"
тал.101 "бичгийн хэл Yazı, yazıřma dili"	"бичгийн хэл yazı dili"
тал.102 "Хэрэгжүүлэ/х: Gerçekleřtirmek,"	"хэрэгжүүлэ/х icra etmek"
	icara etmek"
тал.102 "ажил хэрэгч : İşene sadık"	"ажил хэрэгч işine sadık"
тал.103 "наана цаана: Önüne, arkasını"	"наана цаана öte beri"
тал.106 "Цээж : Gövde"	"цээж göęüs"
тал 107 "Чимхэ/х: Çim dikmek"	"чимхэ/х çimdiklemek"
тал 107 "Чинээ: Mal, mülk"	"чинээ 1. gibi, göre 2. kapasite, yetenek"
тал.108 "цаастай чихэр : Bayram řekeri"	"цаастай чихэр kâğıtlı řeker"
тал 108. "Чихэлдэ/х: Daralmak, küçülmek"	"чихэлдэх kalabalık olmak, sıkıřmak"

Энэ мэт алдаа мадаг нь толь бичгийн ач холбогдлыг буруулах талтай юм. Гэвч тус толь бичиг энэ чиглэлээрхи анхны бүтээл гэдгийг харгалзах хэрэгтэй. Турк хэлнийзүй, үгзүйг мэдэхгүйгээс үүдэж дээрхи жишээнд дурдагдсан мэт олон алдаа гаргасан байна. Үгийн тоог олшруулж дурдсан хийгээд бидний анзаараагүй алдааг засан залруулбал сая толь бичигт тавих шаардлагыг хангана. Ер, толь бичиг үйлдэхийн тулд эхлээд хоёр хэлний хэлзүйг, дараа нь утгазүйг сайтар мэдэх шаардлагатай юм.

Ашигласан ном

1. Charles Bawden. Mongolian-English Dictionary, New York, 1997.
2. Bülent Gül. Moęolca-Türkçe. Türkçe-Moęolca Sözlük, Türkbilig, Ankara, 2002. s.193-194
3. Д. Алтангэрэл. Орчин цагийн Монгол-Англи толь, Улаанбаатар, 2001.
4. İmlâ Kılavuzu. Türk Dil Kurumu, Ankara, 2000.
5. Ц.Сувд, Ерол Чалыкоглу, Фатих Баш, Ариунаа. Монгол-Турк, Турк-Монгол толь бичиг.Улаанбаатар, 2002.
6. Цэвэл Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. Улаанбаатар, 1966.

